

FİKRET TÜRKMEN ARMAĞANI

Editörler:

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
Yrd. Doç. Dr. Metin ARIKAN

Düzenleme Kurulu:

Prof. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ
Prof. Dr. Metin EKİCİ
Doç. Dr. Alimcan İNAYET
Arş. Gör. Özgür AY
Arş. Gör. Ferah TÜRKER

Dizgi – Yazı İşleri:

Arş. Gör. Özgür AY

ISBN: 975-00740-0-9

Baskı Adedi: 500

Baskı Tarihi: Aralık 2005

Basım Yeri: KANYILMAZ MATBAASI
Sanat Caddesi 609 Sokak No: 13 Çamdibi - İZMİR
Tel: 0.232 449 14 43

BİREY, TOPLUM, DEVLET İLİŞKİSİ VE KUTADGU BİLİĞ

Abdurrahman GÜZEL*

Birey, toplum ve devlet; birbirlerinden hiçbir zaman bağımsız olamazlar, daima birbirlerini derin bir şekilde etkilerler. Bir toplumu oluşturan bireyler; ne kadar bilgili, donanımlı ve güçlü olurlarsa, o toplum da o kadar dayanıklı ve güçlü olur. Bu özellikleri taşıyan bireylerden oluşan toplumun kurduğu devlet de aynı oranda güçlüdür. Öte yandan büyük ve güçlü devletler de iradeli ve bilgili şahsiyetleri ve güçlü toplumu ortaya koyarlar. Bunlar arasında sürekli bir döngü vardır.

Bu husus, ilk yazılı belgemiz olan *Orhun Abidelerinde* şu şekilde dile getirilmiştir:

“Dört bir yan hep düşman imiş. Ordu yürütüp dört bir yandaki milleti hep almış, hepsini tutsak kılmış. Başlıya baş eğdirmiş, dizliye diz çöktürmüş. İlerde Kadırgan ormanına kadar, geride Demir Kapı’ya kadar ordu kondurmuş. İkisi arasındaki hiç teşkilatlanmamış Köktürkler öyle oturuyorlarmış. Bilgili kağan imiş, yiğit kağan imiş. Beğleri de, milleti de doğru imiş. Onun için ülkeyi öyle tutmuşlar; ülkeyi tutup töreyi düzenlemişler. Kağan bu sırada vefat etmiş...”

Ondan sonra küçük kardeşi kağan olmuş, oğulları kağan olmuş. Ondan sonra kardeşi, ağabeyi gibi yaratılmadığından; oğlu, babası gibi yaratılmadığından bilgisiz kağan olmuşlar, kötü kağan olmuşlar. Buyrukları da bilgisiz ve kötü imiş. Beğleri ve milleti doğru olmadığı için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için kardeşi kardeşe düşürtüğü için Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış, hükümdar yaptığı hakanını kaybetmiş.”¹

Biz, benzer yaklaşımları *Karahanlı Türkleri* döneminden bize yadigâr olarak kalan ve “mutluluk bilgisi” veya “mutluluk veren bilgi” anlamına gelen *Kutadgu Bilig*’de de görmekteyiz. *Kutadgu Bilig*, Balasagunlu Yusuf Has Hacip tarafından 1069-1070 yıllarında yazılmıştır. Bu eserde, *birey-toplum ilişkisinin dengeli* bir hâlde yürütülerek devletin nasıl daha iyi idare edileceği ve hangi yaklaşımlarla refah toplumunun ortaya konulacağı üzerinde özellikle durulmuştur.

Yusuf Has Hacib de memleketin dirlik ve düzenlik içerisinde bulunmasının *Orhun Abideleri*’nde olduğu gibi bilgili ve kararlı yöneticilerle mümkün olduğunu düşünür:

*“Kim hakîm ve bilgili bir bey olmuş ise, o bilgili insanları kendisine yaklaştırmıştır. O eline aldığı her işi dikkatle yapmış ve bilginin gösterdiği yolda yürüyerek, halkı idare etmiştir. Memleketini tanzim etmiş ve halkı zengin olmuş; halkın zenginliğini kendisine kalkan yapmıştır. İyi ad kazanmış, cömertlik ile şöhret bulmuştur; bil ki, cömert insan ölse bile, onun adı yaşar. Öleceğini bilerek, kendisi için hazırlık yapmış, adını kitaplara geçirerek, yaşayanlara bırakmıştır” (254-257)**.*

Burada ilginç bir durum söz konusudur. Devleti yücelten ve kalkındıran *Köktürk kağanları* da yaklaşık aynı yolu izlemişler ve onlar da adlarını taşlara kazıtarak gelecek nesillere duyurmuşlardı.

Yine *Orhun Abideleri*’nde vurgulandığı gibi *Kutadgu Bilig*’de de idare eden nasılsa idare edilenin de öyle olacağı ifade edilmiştir:

“Halkın bütün uygunsuzluklarını beyler düzeltir; bey uygunsuzluk ederse, onu kim yola getirir. İnsan temiz olmayan şeyleri su ile yıkayıp, temizler; eğer su kirlenirse, o ne ile ve nasıl temizlenir. İnsan

* Prof. Dr., Başkent Üniversitesi.

¹ Ercilasun, Ahmet B., 1985. “Başlangıcından XIII. Yüzyıla Kadar Türk Nazım ve Nesri”, Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri, Birinci Cilt, s., 72, Ötüken-Söğüt, İstanbul, 37-217.

** Parantez içerisinde verilen ve daha sonra aynı şekilde verilecek olan rakamlar, şu eserde geçen *Kutadgu Bilig* beyitlerine aittir: Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig-II* (Çeviri: Reşid Rahmeti Arat), Beşinci Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

hastalanırsa, tabip bunun ilâcını verir; eğer tabip hastalanırsa, onu kim tedavi eder. Beyler hareketlerini doğru ve temiz tutmalıdırlar; halk yolunu ve gidişini beyin yoluna uydurur. Beyler örf ve kanuna nasıl riayet ederlerse, halk da aynı şekilde örf ve kanuna itaat eder” (2107-2111).

Odgurmuş da hükümdara benzer şeyleri söyler:

“Ey kudret sahibi, sen kötülük yapma; sözünle ve hareketinle her vakit iyilik etmeye çalış. Büyüklük ve bu beylik sana yüz çevirebilir; yalnız iyilik sana yüz çevirmez. Bu gün iyilik kazan, halkın yükünü yüklen; zaman geçer, gider ve yarın sana bundan iyilik gelir” (5088-5090). “Bu gün herkesin iyi olmasını istersen, kendin iyi ol, ey memleketin büyüğü. Bütün bulanıklıkları durultmak istersen, kendi ruhunu tasfiye et; halk, ister istemez, durulur. Bu beyler baştır; baş nereye giderse, onu takip eden bütün insanlar da ona uyarlar. Halk bozulursa, onu beyler düzene koyar; eğer beyler bozulursa, onları kim düzeltir. Sen kendi hareketini doğrult, tavrını düzelt; halkın hareketi kendiliğinden düzene girer. Sen kendine yarasız şeyler yapmak istersen, yakışmayan şeylere yaklaşma; işte bu kadar” (5200-5205).

Kutadgu Bilig'de hükümdar, kendisinin dürüst hareket etmesinin önemini şöyle açıklar:

“İşte bak, ben de doğruluk ve kanunum; kanunun vasıfları bunlardır, dikkat et. **Bak bu üzerinde oturduğum tahtın üç ayağı vardır; ey gönlümü doyuran. Üç ayak üzerinde olan hiçbir şey bir tarafa meyletmez; her üçü düz durdukça, taht sallanmaz. Eğer üç ayaktan biri yana yatarsa, diğer ikisi de kayar ve üzerinde oturan yuvarlanır. Üç ayaklı olan her şey doğru ve düz durur; eğer dört ayaklı olursa, biri eğri olabilir. Düz olan bir şeyin her tarafı iyidir; her iyinin, dikkat edersen, tavır ve hareketi düzgündür. Hangi şey yana yatarsa, eğri olur; her eğrilikte bir kötülüğün tohumu vardır. Düz olan yana yatarsa, duramaz, düşer; hangi şey doğru ise, düşmez, yerinde durur. Bak, benim tabiatım da yana yatmaz, doğrudur; eğer doğru eğilirse, kıyamet kopar” (800-808).**

Yusuf Has Hacib, bilgiye çok önem verir ve hem yönetenin, hem de yönetilenin akıllı ve bilgili olması gerektiğini belirtir. Hükümdarın Ögdülmiş'e verdiği bir cevap şöyledir:

“**Bütün kördüğümler bilgi ile çözülür; bilgi bil, anlayışlı ol, akıl ile yaşa**” (3168).

Odgurmuş, hükümdara şöyle öğüt verir:

“Ey memleketin başı, ey iktidar sahibi, **sen her işte önce bilgiyi tatbik et. Her türlü işi bilgi ile işle; her güzel iş bilgi ile meydana gelir**” (5252-5253).

Ögdülmiş, bir konuşma esnasında hükümdara şunları söyler:

“**Babası bey ise, oğul bey doğar; o da babaları gibi, bey olur. Bey bilgili ve akıllı olmalıdır. Cömert ve yumuşak huylu olmak da lâzımdır. Beyler bilgi ile halka baş oldular ve akıl ile memleket ve halkın işini gördüler. Bey adı bilig (= bilgi) kelimesi ile ilgilidir. Bilig'in lâmu giderse, beg (= bey) adı kalır**” (1950-1953).

Yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkinin dengesi **Kutadgu Bilig**'de çok önem verilen bir husustur. Eserde yönetilenlerin haklarının yönetenin haklarından önce verilmesi, bu günün ölçütlerine göre ne kadar demokratik bir yaklaşımdır. Çünkü halk birinci plâna alınmıştır.

Ögdülmiş, bunları hükümdara şu şekilde anlatır:

“**Tebeanın (= halkın) senin üzerinde üç hakkı vardır; bu hakları öde ve onları zorluğa düşürme. Bunlardan biri memleketinde gümüş temiz kalsın, onun ayarını koru, ey bilgili insan. İkincisi halkı adil kanunlar ile idare et; birinin diğerine tahakküme kalkışmasına meydan verme, onları koru. Üçüncüsü**

bütün yolları emin tut; yol kesici ve haydutların hepsini ortadan kaldır. Böylece tebea hakkını ödedikten sonra, sen de onlardan kendi hakkını isteyebilirsin, ,

Ey cömert hükümdar. Tebea üzerinde senin üç hakkın vardır; bunu onlardan istemelisin, iyice dinle. Biri halk senin emirlerine hürmet etmeli ve bu emir ne olursa olsun, onu derhal yerine getirmelidir. İkincisi hazine hakkını gözetmeli ve bunu vaktinde ödemelidirler, ey eli açık insan. Üçüncüsü senin dostuna dost ve düşmanına düşman olmalıdır” (5574-5582).

Yusuf Has Hacib. Türkiye’de hep vurgulanan ancak bir türlü oluşturulamayan ortadirekle ilgili yıllar öncesinden önemli yaklaşımlar dile getirir:

“Orta halli kimselerin yükünü fakirlere yüklememeli; yoksa, fakir açlıktan kırılır ve mahvolur. Fakiri korursan, o orta halli olur; orta halli biraz kendini toplarsa zengin olur. Fakirler orta halli olursa, orta halliler zenginleşir; orta halliler zenginleşirse, memleket zengin olur, düzene girer ve halk huzura kavuşur” (5565-5568).

Eğer bu şekilde fakirler gözetilmez ve insanlar hak ettiklerini alamazsa, **fitne ve fesat çıkararak** beyliğin temeli yıkılır. Ögdülmiş, bu durumu hükümdara şöyle açıklar:

“Memleketin direği, temeli, sağlamlığı, esası ve kökü iki şeye bağlıdır. Bunlardan biri halkın hakkı olan kanun, diğeri de hizmette bulunanlara dağıtılan gümüştür. Kanun himayesinde halk sevinç içinde yaşamalı ve parayı görerek, hizmet edenlerin de yüzleri gülmelidir. Bu iki zümre beyden memnun olursa, memleketi ve idaresi düzene girer; bey huzura kavuşur. Herhangi bir bey halka kanun vermez, halkı korumaz ve halkın serveti kapanın elinde kalırsa, o halkın içine ateş atmış olur; memleketi bozulur ve hiç şüphesiz, beyliğin temeli yıkılır” (2132-2137).

Ögdülmiş, hükümdara beyliğinin temelini yıkılmaktan kurtaracak başka öğütler de verir:

“Ey hakîm, memlekette uzun müddet hüküm sürmek istersen, kanunu doğru yürütmeli ve halkı korumalısın. Kanun ile ülke genişler ve dünya düzene girer; zulüm ile ülke eksilir ve dünya bozulur” (2033-2034).

Ögdülmiş’in şu sözü dikkate alındığında, hükümdar, yapılan öğütleri tutup ülkesi için elinden geleni yaparak onu geliştirmiş ve huzur her yere hâkim olmuştur:

“Hükümdarın devleti-adaleti sayesinde dünya düzeldi; keder kısa ve sevinçler uzun oldu. Halk zenginleşti ve huzura kavuştu; memleket ve şehirler süslendi, gönüller ferahladı. Halk günlerini huzur içinde, gecelerini de hep sevinç içinde geçiriyor. Herkesin dilinde medih ve senan dolaşüyor, nefes alan her canlı durmadan sana dua ediyor” (3103-3106).

Odgurmuş’ın dilinden dökülen bir söz de bunları desteklemektedir:

“Her tarafta iyi kanun ve idare hâkim oldu; kötüler hile ve sahtekârlıklarını terk edip ortadan kayboldular” (5735).

KAYNAKLAR

Basılı Kaynaklar

- Arat, Reşid Rahmeti, “Kutadgu Bilig ve Türklük Bilgisi”, *Türk Kültürü*, S. 98, 1970. s. 70-90.
- Başer, Sait, *Kutadgu Bilig’de Kut ve Töre*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Dilaçar, Agop, *Kutadgu Bilig İncelemesi*, İkinci Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- Doğan, Nejat, “Kutadgu Bilig’in Devlet Felsefesi-I”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 12, 2002. s. 127-158.

- _____ , "Kutadgu Bilig'in Devlet Felsefesi-II", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 13, 2002, s. 77-94.
- Ercilasun, Ahmet B., "Başlangıcından XIII. Yüzyıla Kadar Türk Nazım ve Nesri", *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri*, Birinci Cilt, Ötüken-Söğüt, İstanbul 1985, 37-217.
- Güzel, Abdurrahman, *Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı*, 2. Baskı, Ankara 2004.
- İnalçık, Halil, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", *Reşid Rahmeti Arat İçin, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*, Ankara 1966, s. 259-271.
- Kafesođlu, İbrahim, *Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1980.
- Kara, Mehmet, *Bir Başka Açıdan Kutadgu Bilig*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig-II* (Çeviri: Reşid Rahmeti Arat), Beşinci Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

İnternet Kaynakları

- http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/05_Dogan.pdf
- http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_12/sayi_12_09_n_dogan_127_158.pdf
- http://www.hurgokbayrak.com/yeni_sayfa_11.htm
- <http://www.turan.tc/kalem/tore.html>
- <http://www.dergi.org/212002/1777.htm>
- http://www.hurgokbayrak.com/yeni_sayfa_112.htm